

روابط شیخ خزئل و دولت انگلیس

۲۹ فروردین ۱۳۹۶ ساعت ۱۱:۰۰

شیخ خزعل و انگلستان با قرارداد محرمانه دیگری در سال ۱۹۱۵ به تحکیم روابط خود پرداختند. در این قرارداد که همزمان بود با سال دوم جنگ جهانی اول، شیخ خزعل با دادن اطلاعاتی در رابطه با عثمانی، به همدستی با انگلیس می-پرداخت.

کافه تاریخ- مقالات

شیخ خزعل، رئیس یکی از قبایل معروف خوزستان در دوره قاجار است که توانست با کسب قدرت، به تحکیم روابط خود با رؤسای سایر قبایل و نیز کشور انگلستان بپردازد. مقارن با آغاز کار شرکت نفتی انگلیس در مناطق جنوبی ایران، این کشور مبادرت به همکاری با شیخ خزعل از طریق انعقاد قراردادهای مختلف میکند؛ این در حالی بود که شیخ خزعل بر خلاف قدرت مرکزی دست به شورشهایی زده و برخی از اقدامات او مغایر با حکومت مرکزی قرار داشته؛ اما انگلیس با آگاهی به این موضوع به گسترش رابطه خود با او پرداخت که البته این موضوع ناشی از اهداف و دلایل خاص این کشور بود. با این مقدمه، به موضوع رابطه انگلیس و شیخ خزعل و اهداف این کشور از برقراری رابطه با او پرداخته میشود.



شیخ خزعل کیست و چگونه به قدرت رسید؟

شیخ خزعل، فرزند شیخ جابر خان نصرت‌الملک بنیان‌گذار مشایخ بنی‌کعبه، از جمله افرادی بود که با تمرد از ایران، طی قراردادی

تحت‌الحمايه انگلستان گرديد. وي چهار فرزند پسر داشت كه بعد از مرگش آنها بر سر جانشيني پدر دچار اختلاف گرديدند. ابتدا شيخ مزعل، جانشين پدر ميشود و بسان پدر با انگلستان رابطه دوستي ريخته و تحت‌الحمايه اين کشور ميشود؛ اما بعد از تيرگي رابطه شيخ مزعل با اين کشور، شيخ خزعل به کمک انگليس به دشمني و رقابت با برادرش پرداخته و در نهايت با تفوق بر او، قدرت را به دست ميگيرد. شيخ خزعل موفق ميشود بعد از مدتي سردار اکرم را كه از سوي حكومت مركزي به فرماندهي خوزستان انتخاب شده بود شكست داده و از قدرت برکنار نمايد. وي در راستاي تحكيم جايگاه خويش توانست با ايل بختياري و قشقايي نيز دست به اتحاد زده و آنها را همسو با سياستهاي خود نمايد. با اين حال شيخ خزعل عليرغم برخورداري از قدرت، در طول دوران حكومت قاجار از حكومت مركزي اطاعت کرده و کمتر از اوامر حكومت تمرد ميكرد. اما اين شرايط بعد از همكاري و پيمان دوستي انگليس و شيخ تغيير ميكند و باعث ميشود تا اقدامات خودسرانه خزعل عليه حكومت تشديد گردد. رابطه شيخ خزعل و انگليس، طی دو قرارداد محرمانه ايجاد و طی آن هر يك از طرفين تعهداتي را پذيرفتند كه منعكس كننده اهداف و دلايل خاص آنان از اين اتحاد بود.

رابطه شيخ خزعل و انگلستان: بررسی اهداف و دلايل

توجه و التزام انگلستان به مناطق جنوبي ايران، بعد از كسب امتياز ۶۰ ساله بهرهبرداري از نفت جنوب ايران از اهميت خاصي برخوردار گشته و با قرارداد ۱۹۰۷ انگليس و شوروي، دو چندان ميگردد. طی اين قرارداد، جنوب ايران به انگليس اعطا و مناطق شمال نيز به تصرف روسيه درآمد. انگليس به فاصله کمی بعد از اين قرارداد، شرکت نفت انگليس را تشكيل داده و با گسترش عمليات كشف چاههاي نفتي، حفظ آن منابع را در اولويت قرار ميدهد. در اين راستا، انگليس با در پيش گرفتن سياست اتحاد با رؤسای قبائل، به تقويت روابط خود با كساني چون شيخ خزعل ميپردازد.

البته شيخ خزعل هم در انعقاد قرارداد دوستي با انگليس، به دنبال حفظ جايگاه و موقعيت خود بوده و نياز به اين دوستي را احساس ميکرد. از اين رو دو طرف تصميم ميگيرند طی قراردادي در سال ۱۹۱۰ اتحاد با يكدیگر را به رسميت بشناسند. در اين قرارداد دولت بریتانیا متعهد ميگردد، در صورت تجاوز ايران به حقوق شيخ حمايت لازم را از او به عمل آورد و اين حمايت تا رسيدن به راه حلي رضايت بخش ادامه داشته باشد و در عوض شيخ نيز متعهد شد بدون موافقت قبلي با انگليس دست به انتخاب جانشين و وليعهد نزند. ۱

همچنين شيخ خزعل موافقت کرد كه با دريافت ۶۵۰ ليره در سال، حفاظت تأسيسات و لوله‌ها و نيز ايجاد امنيت در منطقه را به عهده گيرد. افزون بر آن، ده هزار ليره هم وام گرفت. ۲ شيخ خزعل و انگلستان با قرارداد محرمانه ديگري در سال ۱۹۱۵ به تحكيم روابط خود پرداختند. در اين قرارداد كه همزمان بود با سال دوم جنگ جهاني اول، شيخ خزعل با دادن اطلاعاتي در رابطه با عثماني، به همدستي با انگليس ميپرداخت.

علت اصلي حمايت انگليس از شيخ خزعل، همانطور كه گفته شد در وهله اول حفظ تأسيسات نفتي بود. انگليس به خوبي از قدرت

شیخ در منطقه و تسلط او بر سایر قبایل آگاه بود و به زعم انگلیس، شیخ گزینه مناسبی جهت جلوگیری از هر گونه شورش علیه این کشور و به خطر انداختن چاههای نفتی بود.

این در حالی بود که این کشور بنا بر منافع خود، «در گیلان و آذربایجان از حکومت مرکزی در برابر جنبشهای محلی حمایت میکرد. اما در جاهای دیگر به ویژه مناطق نزدیک به میدانهای نفتی، در لرستان و به خصوص در خوزستان سیاست این کشور بر مبنای حمایت از ایلات محلی قرار داشت.»^۳

این وضعیت باعث میشود تا به مرور قدرت سیاسی و اقتصادی شیخ خزعل افزایش یابد. چنانچه «تا سال ۱۳۰۰ خزعل در ردیف شیوخ درجه اول خلیج فارس بود. خوزستان را اداره می کرد و اگر از طرف دولت، حکمران تعیین می شد، باید طبق نظر خزعل عمل میکرد والا از بین میرفت.»^۴

در واقع، خزعل که «در سالهای هرج و مرج، قدرت گرفته و حکمران بیش و کم خودمختار ایالت شده بود، پول داشت، حمایت طوایف را داشت»^۵ و از همه مهمتر انگلیس نیز از او پشتیبانی میکرد؛ اما این وضعیت چندان ثابت نماند و با کودتای ۱۲۹۹ و روی کار آمدن رضاخان تغییر کرد. رضاخان با اعلام سیاست خود جهت برچیدن بساط شیخ خزعل، در پی بهانههای جهت از بین بردن او بود؛ چرا که خزعل از حکومت مرکزی اطاعت نکرده و از دادن بدهی خود به دولت خودداری مینمود. در این شرایط، سیاست انگلیس وساطت جهت حل اختلافات میان رضاخان و شیخ خزعل بود؛ اما با تغییر حکومت شوروی در سال ۱۹۱۷ و آسوده شدن خیال انگلیس از حکومت شوروی، حمایت از رضاخان و حکومت مرکزی در دستور کار این کشور قرار میگردد و همین موضوع فرصت مناسبی بود تا رضاخان با حمله به شیخ، برای همیشه او را از صحنه قدرت برکنار نماید. با ورود رضاخان به خوزستان در سال ۱۳۰۳ شمسی، توافقی میان شیخ و رضاخان منعقد و در نهایت طبق آن شیخ متعهد می شود به تهران برود و در مقابل، رضاخان نیز هیچ آسیبی به او نرساند. خزعل بعد از ورود به تهران چند سالی را تحت الحفظ در این شهر گذرانده و در نهایت در ۷۵ سالگی در منزل خود به دستور رضاخان به قتل میرسد.

فهرست منابع:

- ۱- جواد شیخ الاسلامی، افزایش نفوذ روس و انگلستان در ایران، تهران: انتشارات کیهان، ۱۳۶۹، ص ۳۶
- ۲- مسعود عرفانیان، حکمران محمّره، شیخ و رئیس قبیله محیسین، از ۱۳۱۵ تا ۱۳۴۳/۱۳۰۳، جلد ۱۵، ۱۳۹۳
- ۳- نیکی کدی، ایران دوران قاجار و بر آمدن رضاخان، ترجمه مهدی حقیقت خواه، ققنوس. تهران: ۱۳۸۱، ص ۱۳۱
- ۴- روزنامه دنیای اقتصاد، شماره ۲۹۳۴ تاریخ: ۱۳۹۲/۰۳/۱۲ بار کد خبر: ۷۲۴۵۸۰

۵- محمد علی کاتوزیان، دولت و جامعه در ایران: انقراض قاجار و استقرار پهلوی، تهران: مرکز، ۱۳۷۹، ص ۳۸۷

آدرس مطلب :

<https://www.cafetarikh.com/news/۳۵۷۶۵/روابط-شیخ-خزنده-دولت-انگلیس>